

PITERIS L. BERGERIS IR TOMAS LIUKMANAS

SOCIALINIS TIKROVĖS KONSTRAVIMAS

ĮVADAS

ZINOVIMO SOCIOLOGIJOS PROBLEMA *

Pagrindiniai šios knygos teiginiai implicitiškai išreikšti jos pavadinimu ir paantrašte, būtent, kad tikrovė yra sociališkai konstruojama ir kad žinojimo sociologija turi analizuoti šio konstravimo procesus. Svarbiausi šių teiginių terminai yra „tikrovė“ ir „žinojimas“, terminai — vartojami ne tik kasdieninėje kalboje, bet taip pat turintys ilgą filosofinės analizės istoriją. Nėra reikalo veltis į semantinių subtilybių svarstymą, kaip šie terminai vartojami kasdieninės kalbos ir filosofinio diskurso lygyje. Mūsų tikslams pakaks apibrėžti „tikrovę“ kaip savybę fenomenų, kuriems pripažįstame būti, nepriklausomą nuo mūsų valios (negalime „nusikratyti jais“), o „žinojimą“ — kaip tikrumą, kad fenomenai yra realūs ir turi tam tikras specifines charakteristikas. Būtent tokia (aiškiai supaprastinta) prasme šie terminai yra reikšmingi tiek žmogui iš gatvės, tiek ir filosofui. Žmogus iš gatvės gyvena pasaulyje, kuris nors ir nevienodu laipsniu, tačiau yra jam „realus“, be to, jis skirtingu tikrumo laipsniu „žino“, kad šis pasaulis turi tokias ir tokias charakteristikas. Žinoma, filosofas iškels klausimą apie galutinį tiek šios „tikrovės“, tiek ir šio „žinojimo“ statusą. *Kas yra tikra? Kaip galimas pažinimas?* Tai ne tik patys seniausi filosofinės analizės, bet ir apskritai žmogiškosios minties klausimai. Būtent todėl sociologo brovimasis į šią nuo amžių respektuojamą intelektualinę teritoriją greičiausiai nustebins žmogų iš gatvės ir visai neabejotinai suerzins filosofą. Todėl svarbu iš pat pradžių išsiaiškinti prasmę, kuria vartojame šiuos terminus sociologijos kontekste ir atsakyti bet kokių pretenzijų, jog sociologija turinti atsakymus į šiuos senuosius filosofinius galvosūkius.

Jei skrupulingai rutuliotume savo argumentaciją, tai kiekvieną kartą vartodami anksčiau minėtus du terminus, turėtume išskirti juos kabutėmis, bet tai būtų stilistiškai neparanku. Tačiau toks išskyrimas galėtų paaikškinti šių terminų vartojimo specifiškumą sociologiniame kontekste. Galėtume tarti, kad sociologinė „tikrovės“ ir „žinojimo“ samprata atsiduria kažkur viduryje tarp to, kaip šiuos terminus suvokia žmogus iš

* Versta iš: Berger P. L., Luckmann T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge.*—New York, 1967, p. 1—18. Išvertė A. Nesavas.

gatvės ir kaip juos suvokia filosofas. Žmogus iš gatvės paprastai nesuka sau galvos dėl to, kas yra „tikra“ arba ką jis „žino“, kol netikėtai neiškyla kokia nors problema. Jo „tikrovė“ ir „žinojimas“— savaime suprantami dalykai. Sociologas negali pasitenkinti tuo jau vien todėl, kad nuolat susiduria su faktu, patvirtinančiu, jog skirtingose visuomenėse žmonės iš gatvės pripažįsta savaime suprantamomis visiškai skirtingas „tikroves“. Sociologą jo paties disciplinos logika, kaip niekas kitas, verčia klausti, ar skirtumas tarp dviejų „tikrovių“ negali būti paašškintas įvairiais dviejų visuomenių skirtumais. Kita vertus, filosofas profesionaliai įpareigotas nieko nepriimti už gryną pinigą ir siekti maksimaliai išsiaiškinti tikrąjį statusą to, ką žmogus iš gatvės laiko „tikrove“ ir „žinojimu“. Kitaip tariant, filosofas priverstas spręsti, kur kabutės yra reikalingos, o kur galima jų laisvai atsisakyti, t. y. diferencijuoti pagrįstus ir nepagrįstus teiginius apie pasaulį. Sociologas šitokių dalykų tiesiog negali sau leisti. Jei ne stilistiniu, tai loginiu požiūriu jis negali apsieiti be kabučių.

Pavyzdžiui, žmogus iš gatvės gali tikėtis turįs „valios laisvę“ ir todėl jaustis „atsakingas“ už savo veiksmus, kartu neigdamas turint šią „laisvę“ ir „atsakomybę“ kūdikius ir lunatikus. Filosofas visais būdais sieks išsiaiškinti šią idėjų ontologinį ir epistemologinį statusą. *Ar žmogus yra laisvas? Kas yra atsakomybė? Kokios yra atsakomybės ribos? Kaip galima pažinti šiuos dalykus?* Ir taip toliau. Nėra reikalo pridurti, kad sociologas neturi galimybės atsakyti į šiuos klausimus. Tačiau jis gali ir privalo klausti kaip „laisvės“ sąvoka tapo savaime suprantamu dalyku tam tikroje visuomenėje, kaip tos visuomenės „tikrovė“ yra palaikoma joje ir, kas dar įdomiau, kaip šią tikrovę vėl gali prarasti individas arba visa bendruomenė.

Taigi sociologo dėmesys „tikrovės“ ir „žinojimo“ problemoms jau nuo pat pradžios yra pateisinamas jų socialinio reliatyvumo faktu. Kas yra „tikra“ tibetiečių vienuoliui, gali nebūti „tikra“ amerikiečių komerciantui. Kriminalisto „žinojimas“ skiriasi nuo kriminologo „žinojimo“. Vadinasi, specifinės „tikrovės“ ir „žinojimo“ aglomeracijos yra susijusios su specifiniais socialiniais kontekstais, todėl adekvati šių kontekstų sociologinė analizė turės apimti ir šias sąsajas. Taigi „žinojimo sociologijos“ reikalingumą akivaizdžiai liudija visuomenių skirtumai jau vien tuo požiūriu, koks „žinojimas“ jose pripažįstamas savaime suprantamu dalyku. Be to, šitaip besivadinti disciplina turi aiškinti tuos bendruosius būdus, kuriais „tikrovės“ yra „suprantamos“ žmonių visuomenėse. Kitaip tariant, „žinojimo sociologija“ turi aiškinti ne tik empirinę „žinojimo“ įvairovę visuomenėse, bet taip pat ir procesus, dėl kurių *bet kuris* „žinojimas“ tampa sociališkai pripažinta „tikrove“.

Taigi mūsų požiūris yra toks: žinojimo sociologija privalo tirti tai, kas visuomenėje pripažįstama kaip „žinojimas“, nepriklausomai nuo šio „žinojimo“ pagrįstumo ar nepagrįstumo kriterijų. Žinojimo sociologija turi siekti išsiaiškinti, dėl kokių procesų yra vystomas, perduodamas ir išsaugojamas socialinėse situacijose visas žmogiškasis „žinojimas“ ir kaip

susikristalizuoja ta savaiame suprantama „tikrovė“ žmogui iš gatvės. Kitaip sakant, mes teigiame, kad *žinojimo sociologija analizuoja tikrovės socialinį konstravimą*.

Šitokia žinojimo sociologijos uždavinių samprata skiriasi nuo tradicinės, kurios buvo laikomasi bemaž keturiasdešimt metų. Todėl prieš išdėstant savo argumentus, bus naudinga trumpai apžvelgti ankstesnę šios disciplinos raidą ir paaiškinti, koku būdu ir kodėl jautėme, jog būtina reviduoti jos tradicinį objektą.

Terminą „žinojimo sociologija“ (Wissensoziologie) įvedė Maksas Šeleris¹. Tai buvo 1920 metais, Vokietijoje; jo autorius — filosofas. Šie trys faktai labai svarbūs naujos disciplinos genezei ir tolesnės raidos supratimui. Žinojimo sociologija atsirado išskirtinėje Vokietijos intelektualinės istorijos situacijoje ir filosofijos kontekste. Nors naujoji disciplina tik vėliau buvo įvesta į tikrąjį sociologinį kontekstą, ypač anglosaksiškame pasaulyje, tačiau ji liko paženklinta tos išskirtinės ją pagimdžiusios intelektualinės situacijos problemų. Dėl šios priežasties žinojimo sociologija liko periferinis interesas sociologams, neturėjusiems tų konkrečių problemų, jaudinusių vokiečių mąstytojus dvidešimtaisiais metais. Ypač tai taikytina amerikiečių sociologams, kurie laikė ją šalutine, grynai europietiška disciplina. Tačiau kur kas svarbesnės pasirodė esančios žinojimo sociologijos sąsajos su pradinėmis problemomis, o tai buvo interpretuojama kaip jos teorinis silpnumas net ten, kur šia disciplina buvo domimasi. Kaip tik žinojimo sociologijos šalininkai ir indiferentiškoji sociologų dalis ją vertino kaip tam tikrą idėjų istorijos sociologinę interpretaciją. Potenciali žinojimo sociologijos teorinė reikšmė nebuvo deramai įvertinta.

Esama daug žinojimo sociologijos esmės ir sferos apibrėžimų. Iš tiesų galima būtų teigti, jog ligšiolinė šios subdisciplinos istorija — tai jos įvairių apibrėžimų istorija. Tačiau visuotinai pripažįstama, kad žinojimo sociologija aiškina žmogaus mąstymo ir to socialinio konteksto, kuriame jis atsiranda, santykį. Taigi galima tvirtinti, kad žinojimo sociologija žymiai bendresnės — mąstymo egzistencinio determinuotumo (*Seinsgebundenheit*) problemos — sociologinis centras. Nors šiuo atveju akcentuojamas socialinis faktorius, tačiau su panašiais teoriniais sunkumais susiduriama, kai pateikiami ir kiti žmogaus mąstymą determinuojantys faktoriai (istoriniai, psichologiniai ar biologiniai). Visais atvejais problema lieka ta pati: koku laipsniu mąstymas atspindi arba yra nepriklausomas nuo nurodytų determinuojančių faktorių.

Šios bendrosios problemos svarba dabartinėje vokiečių filosofijoje neabejotinai turi savo šaknis milžiniškoje istorinių žinių sandaupoje, kuri yra bene didžiausias XIX a. Vokietijos intelektualinis laimėjimas. Nepalyginamai su iokiu kitu intelektualinės istorijos laikotarpiu, praeitis su visa savo stulbinančia mąstymo formų įvairove mokslinių istorinių disciplinų dėka virto „dabartimi“ tuometinei sąmonei. Sunku nuginčyti pirmaujančias Vokietijos humanitarinių mokslų pozicijas šioje srityje. Todėl nereikia stebėtis, kad jų iškelta teorinė problema Vokietijoje aiškiausiai

ir buvo suvokta. Galėtume apibūdinti ją kaip reliatyvumo svaigulį. Epistemologinė šios problemos dimensija — akivaizdi. Empiriniame lygyje ji paskatino kiek įmanoma kruopščiau tirti konkretų mąstymo ir jo istorinių situacijų santykį. Jei tokia interpretacija teisinga, tai žinojimo sociologija imasi spręsti iš esmės tą pačią problemą, kurią siauresniu aspektu išskėlė istorijos mokslas².

Nei bendroji problema, nei siauresnis jos aspektas nėra nauji dalykai. Jau antikoje aptinkame vertybių ir pasaulio vaizdų socialinių pagrindų suvokimą. Dar Švietimo epochoje šis suvokimas išsikristalizavo į vieną svarbiausių Vakarų minties temų. Taigi, galėtume rasti aibę pagrindinės žinojimo sociologijos problemos „geneologijų“³. Netgi galima teigti, jog ši problema *in nuce** suformuluota garsiajame Paskalio posakyje: kas teisinga vienoje Pirėnų pusėje, klaidinga — kitoje⁴. Tačiau betarpiški žinojimo sociologijos intelektualiniai šaltiniai — trys XIX amžiaus vokiečių minties judėjimai: marksizmas, Nyčės filosofija ir istorizmas.

Markso tezė, kad žmogaus sąmonę apsprendžia jo socialinė būtis, tapo bazine žinojimo sociologijos teze⁵. Tiesa, buvo ginčytasi apie kokią būtent determinizmą kalbėjo Marksas. Nesuklysimė pasakę, kad didžioji „kova su Marksu“, būdinga ne tik žinojimo sociologijos ištakoms, bet ir bendrosios sociologijos „klasikiniam periodui“ (ypač Vėberio, Diurkheimo ir Pareto darbuose), iš tikrųjų buvo kova su neteisinga vėlesnių marksistų pateikiama Markso interpretacija. Šis teiginys darosi dar įtikinamesnis, prisimenant, kad tik 1932 metais buvo atrasti labai svarbūs „1844 m. ekonominiai filosofiniai rankraščiai“, o šią atradimo svarbą Markso kūrybos analizei paaikšėjo tik po Antrojo pasaulinio karo. Kad ir kaip būtų, žinojimo sociologija paveldėjo iš Markso ne tik labiausiai koncentruotą savo pagrindinės problemos formulotę, bet ir kai kurias pagrindines sąvokas, tokias kaip „ideologija“ (idėjos ginančios socialinius interesus) ir „iškreipta sąmonė“ (mintis susvetimėjusi nuo tikrosios mąstytojo socialinės būties).

Žinojimo sociologiją ypač patraukė Markso pasiūlyta „bazės“ ir „antstato“ (Unterbau—Ueberbau) dichotomija. Būtent šios sąvokos ir sukėlė diskusiją apie teisingą Markso idėjų interpretavimą. Vėlesniajame marksizme vyravo tendencija tapatinti „bazę“ su ekonomine struktūra *tout court*** , o „antstatą“ laikyti tiesioginiu jos atspindžiu. Dabar visiškai aišku, jog tai klaidinga Markso idėjų interpretacija, kurios pagrįstumu verčia suabejoti iš esmės nedialektinis, mechanistinis tokios rūšies ekonominio determinizmo pobūdis. Marksas aiškino, kad žmogiškojo mąstymo pagrindas — veikla („darbas plačiausia šio žodžio prasme“) ir jos sąlygojami socialiniai santykiai. „Bazė“ ir „antstatas“ geriausiai gali būti paaikškinami, jei jie suprantami kaip žmogiškoji veikla ir šios veiklos sukurtas pasaulis⁶. Bet kuriuo atveju jau nuo Šelerio „bazės“ ir „antstato“ dichotomija įvairiomis formomis įsitvirtino žinojimo sociologijoje, visada

* Glaustai, trumpai (*lot.*) — Vert.

** Paprasčiausiai, tiesiog (*pranc.*) — Vert.

suvokiant, kad yra tam tikras ryšys tarp mąstymo ir jį „grindžiančios“ tikrovės. Susižavėjimas šia schema išliko, nors daug kas žinojimo sociologijoje buvo eksplicitiškai supriešinama marksizmui ir laikomasi skirtingų nuomonių dėl abiejų šios schemos komponentų santykio prigimties.

Nyčės idėjos žinojimo sociologijoje buvo tęsiamos ne tiek eksplicitiškai, tačiau jos labai gerai nusako bendrąjį intelektualinį foną ir tą „dvasią“, kurioje formavosi ši disciplina. Nyčės antiidealizmas, skirtingas savo turiniu, bet forma nesvetimas Marksui, atskleidė naujas žmogaus mąstymo, kaip įrankio kovoje už išlikimą ir valdžią, perspektyvas⁷. Nyčė pasiūlė savitą „iškreiptos sąmonės“ teoriją, analizuodamas apgaulės bei saviapgaulės socialinę reikšmę ir iliuzijas kaip būtiną gyvenimo sąlygą. Šeleris perėmė Nyčės „neapykantos“ sąvoką, žyminčią tam tikrą žmogaus mąstymo tipų generatyvinį faktorių. Bendriausia prasme galėtume sakyti, kad žinojimo sociologija — konkretus pritaikymas to, ką Nyčė taikliai pavadino „nepasitikėjimo menu“⁸.

Istorizmas, ypač ta forma, kuria jis suformuluotas Vilhelmo Diltejaus darbuose, taip pat buvo žinojimo sociologijos pirmtakas⁹. Pagrindinis jo bruožas — išskirtinė reliatyvumo nuovoka, apimanti visų žmogiškųjų įvykių perspektyvas, t. y. pabrėžianti neišvengiamą žmogaus minties istoriškumą. Istorizmo reikalavimas suvokti istorinę situaciją, remiantis tik ja pačia, nesunkiai galėjo būti interpretuojamas, pabrėžiant mąstymo socialinį determinuotumą. Tam tikros istorizmo sąvokos, tokios kaip „situacinis determinizmas“ (Standortsgebundenheit) arba „vieta gyvenime“ (Sitz in Leben), galėjo tiesiogiai nusakyti mąstymo „socialinę lokalizaciją“. Kalbant bendriau, palikimas, kurį žinojimo sociologija paveldėjo iš istorizmo, skatino intensyviai domėtis istorija ir taikyti iš esmės istorinį metodą, ir tas faktas visiškai atsitiktinai pasitarnavo, jog ši disciplina amerikiečių sociologijos kontekste liko nuošalyje.

Šelerio domėjimasis tiek žinojimo sociologija, tiek sociologijos problemomis apskritai iš esmės tebuvo epizodas jo filosofinėje karjeroje¹⁰. Galutinis jo tikslas buvo sukurti tokią filosofinę antropologiją, kuri įveiktų specifinių istorinių ir socialiai lokalizuotų požūrių reliatyvumą. Žinojimo sociologija turėjo tapti instrumentu siekiant šio tikslo, o svarbiausias jos uždavinys — įveikti sunkumus, kuriuos sukelia reliatyvizmas, trukdantis tikrai filosofinei analizei. Šelerio žinojimo sociologija — visiškai apibrėžta prasme *ancilla philosophiae* — dargi itin specifinės filosofijos tarnaitė.

Todėl Šelerio žinojimo sociologija yra iš esmės negatyvus metodas. Šeleris teigė, kad „idealių faktorių“ (*Idealfaktoren*) ir „realių faktorių“ (*Realfaktoren*), aiškiai primenančių marksistinę „bazės—antstato“ schemą, santykis tėra tik reliatyvus. „Realūs faktoriai“ nustato sąlygas, kuriomis tam tikri „idealūs faktoriai“ gali kilti istorijoje, tačiau negali turėti įtakos jos turiniui. Kitaip tariant, visuomenė lemia idėjų būtį (*Dasein*), o ne jų prigimtį (*Sosein*). Taigi žinojimo sociologija — būdas, kuriuo turėtų būti studijuojami tam tikri socioistoriniai ideaciniai turiniai, pripažįstant, kad

patys savaime jie yra nepriklausomi nuo socioistorinio priežastingumo ir, vadinasi, neprieinami sociologinei analizei. Jei būtų galima pavaizduoti Šelerio metodą grafiškai, jo idėja būtų tokia: atiduoti didoką duoklę reliatyvumo slibinui, bet tik tam, kad būtų lengviau išigauti į ontologinio tikrumo pilį.

Remdamasis šia sąmoningai pasirinkta (ir neišvengiamai) nuosaikia konstrukcija Šeleris detaliam analizavo būdą, kuriuo visuomenė formuoja žmogiškąjį žinojimą. Jis pabrėžė individualaus žmogiškojo žinojimo aprioriškumą, kuris prasmės sistemą įgyja visuomenėje. Ši sistema reliatyvi tam tikroje socioistorinėje situacijoje, atskiram individui yra natūralus žvilgsnis į pasaulį. Šeleris jį vadino „reliatyviai natūraliu pasaulio vaizdu“ (*relativnatürliche Weltanschauung*). Ši sąvoka iki šiol išliko pagrindinė žinojimo sociologijoje.

Šeleriui „atradus“ žinojimo sociologiją, Vokietijoje kilo plačios diskusijos dėl naujosios disciplinos pagrindumo, jos sferos ir pritaikomumo¹¹. Šiose diskusijose gimė viena formuluotė, paženklinusi žinojimo sociologijos perkėlimą į žymiai siauresnį sociologinį kontekstą. Šia apibrėžtimi žinojimo sociologija ir buvo įvesta į angliškai kalbantį pasaulį. Tai Karlo Manheimo pasiūlyta definicija¹². Galima drąsiai teigti, jos šiandieniniai sociologai, svarstantys žinojimo sociologijos *pro et con**, paprastai turi galvoje jos manheimiškąjį variantą. Amerikiečių sociologijos kontekste tai visiškai suprantama, juolab kad praktiškai visi Manheimo veikalai prieinami anglų kalba (kai kurie iš jų buvo parašyti angliškai tuo laikotarpiu, kai Manheimas, nacizmui atėjus į valdžią Vokietijoje, dėstė Anglijoje, o ankstesnieji peržiūrėti ir išleisti angliškame leidinyje). Tuo tarpu Šelerio žinojimo sociologijos darbai iki šiol liko neišversti. Ne tik „difuzijos“ faktorius, bet ir filosofinis „krūvis“ skiria Manheimo kūrybą nuo Šelerio. Tai taikytina ypač vėlesniems Manheimo kūriniams, ir aki-vaizdu, lyginant su pagrindinio jo veikalo „Ideologija ir utopija“ originalą su angliškuoju vertimu. Taigi Manheimas tapo „artimesne“ figūra sociologams, net ir tiems, kurie kritiškai vertino arba nelabai domėjosi jo teorine pozicija.

Manheimo pasiūlyta žinojimo sociologijos samprata buvo kur kas platesnė negu Šelerio, matyt, dėl ryškesnės jo darbų konfrontacijos su marksizmu. Jo požiūriu, visuomenė sąlygojanti ne tik žmogiškosios ideacijos formą, bet ir turinį, išskyrus matematiką ir kai kuriuos gamtos mokslus. Taip žinojimo sociologija virto pozityviu metodu, tiriant bemaž kiekvieną žmogiškosios minties aspektą.

Reikšminga, kad svarbiausia problema Manheimui — ideologijos reiškinys. Jis skyrė partikuliarinės, totalinės ir bendrosios ideologijos sąvokas: ideologiją, apimančią tik dalį oponento minčių; ideologiją, apimančią visas oponento mintis (panašiai kaip „iškreipta sąmonė“ Markso teorijoje), ir ideologiją, kuri apima ne tik oponento, bet ir mūsų pačių mintis (šiuo atveju, Manheimas išivaizdavo praplečiąs Markso ideologijos

* Už ir prieš (*lot.*) — Vert.

sampratą). Bendrosios ideologijos sąvoka žymi žinojimo sociologijos lygį — supratimą, kad jokia žmogiškoji mintis (išskyrus tik minėtas išimtis) neturi imuniteto prieš ją ideologizuojančias socialinio konteksto įtakas. Šitaip išplėsdamas ideologijos teoriją, Manheimas siekė atskirti jos pagrindinę problemą nuo politinio konteksto ir nagrinėti ją kaip bendrą epistemologijos ir istorinės sociologijos klausimą.

Nors Manheimui nebūdingos Šelerio ontologinės ambicijos, jis taip pat neišvengė panideologizmo, į kurį nukrypo jo paties mąstymas. Jis įvedė „relacionizmo“ sąvoką (supriešindamas ją „reliatyvizmui“) pažymėti epistemologinei žinojimo sociologijos perspektyvai. „Relacionizmas“ reiškė ne mąstymo kapituliaciją prieš socioistorinį reliatyvizmą, bet blavų pripažinimą, kad žinojimas privalo visada būti žinojimu iš tam tikros pozicijos. Šiuo atveju Manheimui didžiausią įtaką turėjo Diltėjus — marksizmo problema sprendžiama istorizmo principais. Kad ir kaip būtų, Manheimas manė, kad nors ir neįmanoma visiškai išvengti ideologizuojančių įtakų, vis dėlto galima jas sušvelninti įvairiausių sociališkai pagrįstų pozicijų sisteminė analize. Kitaip tariant, mąstymo objektas darosi vis aiškesnis, kai aprėpiamos įvairios jo perspektyvos. To ir turėtų siekti žinojimo sociologija, taip tapdama reikšminga pasipirtimi, ieškant teisingo žmogiškųjų faktų suvokimo.

Manheimo nuomone, įvairios socialinės grupės skiriasi sugebėjimu pranokti siaurą savo pačių poziciją. Pagrindines viltis jis siejo su „laisvai plevenančia inteligentija“ (*Freischwebende Intelligenz*, — sąvoka, perimta iš Alfredo Vėberio), tarpiniu sluoksniu, kuris, anot jo, santykiškai laisvas nuo klasinių interesų. Manheimas taip pat pabrėžė „utopinio“ mąstymo galią, kuris (panašiai kaip ideologija) sukuria iškreiptą socialinės tikrovės vaizdą, bet (priešingai ideologijai) aktyviai siekia pakeisti šią tikrovę pagal savo susikurtą paveikslą.

Nėra reikalo pridurti, kad čia išdėstytos pastabos jokių būdu nepretenduoja visapusiškai įvertinti nei Šelerio, nei Manheimo pasiūlytų žinojimo sociologijos koncepcijų. Šiuo atveju mes neturėjome tokių ketinimų. Paprasčiausiai išskyrėme kai kuriuos svarbiausius šių dviejų koncepcijų bruožus, tų žinojimo koncepcijų, kurios vykusiai buvo apibūdintos kaip „nuosaikioji“ ir „radikalioji“¹³. Reikia pažymėti, kad tolesnis žinojimo sociologijos vystymas žymia dalimi buvo šių dviejų koncepcijų kritika ir modifikacija. Jau esame nurodę, kad Manheimo žinojimo sociologijos formuluotė ir toliau didžiąja dalimi nulėmė disciplinos kompetenciją, ypač anglosaksiškų kraštų sociologijoje.

Pats įtakingiausias amerikiečių sociologas, skyręs rimtą dėmesį žinojimo sociologijai — Robertas Mertonas¹⁴. Du pagrindinio jo darbo skyriai nagrinėja šią discipliną ir pasidarė naudingas įvadas tiems amerikiečių sociologams, kurie domėjosi šia sritimi. Iš naujo glaudai ir nuosekliai suformuluodamas svarbiausias temas, Mertonas sukonstravo žinojimo sociologijos paradigmą. Tai įdomi konstrukcija, kuria siekiama sujungti žinojimo sociologijos ir struktūrinės funkcinės teorijos pozicijas.

Mertono „akivaizdžių“ ir „latentinių“ funkcijų sąvokos yra taikomos ideacijų sferai, skiriant numatomas, sąmoningas ir nenumatomas, nesąmoningas idėjų funkcijas. Nors Mertonas rėmėsi daugiausia Manheimu, kuris, jo nuomone, buvo žinojimo sociologas *par excellence*, jis taip pat pabrėžė ir Diurkheimo mokyklos bei Pitirimo Sorokino darbų svarbą. Įdomu, kad Mertonas nesugebėjo išvelgti ryšio tarp žinojimo sociologijos ir kai kurių reikšmingų amerikiečių socialinės psichologijos kryptių, pavyzdžiui, referencinės grupės teorijos, kurią jis mini kituose to paties veikalo skyriuose.

Talkotas Parsonsas taip pat nagrinėjo žinojimo sociologijos problematiką¹⁵. Tačiau daugiausia apsiribojo Manheimo kritika ir nesiekė integruoti šios disciplinos į savo teorinę sistemą. Joje išsamiai analizuojama „idėjų vaidmens problema“, tačiau atskaitos sistema visiškai skirtinga negu Šelerio ir Manheimo žinojimo sociologijoje¹⁶. Todėl drįstume teigti, kad Manheimo suformuluotos žinojimo sociologijos sampratos neišplėtojo nei Mertonas, nei Parsonsas. Tą patį galima pasakyti ir apie jų kritikus. Vienas iš garsiausių kritikų — Č. Raitas Milsas — ankstyvojoje savo kūryboje palietė žinojimo sociologijos problemas, tačiau daugiausia aprašomuoju būdu, neįnešdamas nieko nauja į jos teorinį išvystymą¹⁷.

Vertas dėmesio Teodoro Geigerio mėginimas sujungti žinojimo sociologiją su neopozityvistine. Šio mokslininko idėjos turėjo didelės įtakos skandinavų sociologijai, kai jis emigravo iš Vokietijos¹⁸. Geigeris grįžo prie siauresnės ideologijos koncepcijos (kaip sociališkai iškreiptos minties), tvirtindamas, kad ideologiją įmanoma įveikti tik griežtai laikantis mokslinių tyrinėjimo kriterijų. Pastaraisiais metais vokiečių sociologijoje neopozityvistinis ideologijos analizės metodas toliau buvo vystomas Ernsto Topičo darbuose, pabrėžiant ideologines įvairių filosofinių pozicijų šaknis¹⁹. Kiek sociologinė ideologijų analizė svarbi žinojimo sociologijai jos manheimiška samprata, tiek ją domėjosi Europos ir Amerikos sociologai po Antrojo pasaulinio karo²⁰.

Bene rimčiausiai reformuluoti Manheimą ėmėsi kitas europietis emigrantas — Verneris Starkas, dėstęs Anglijoje ir Jungtinėse Valstijose²¹. Jis mėgino sukurti visa apimančią žinojimo sociologiją ir radikaliau už kitus peržiūrėjo Manheimo pateiktą ideologijos aiškinimą. Žinojimo sociologijos uždavinys — ne demaskuoti ar atskleisti socialines deformacijas, o apskritai sistemiškai analizuoti žinojimo socialines sąlygas. Trumpiau tariant, svarbiausia problema — tiesos sociologija, o ne klaidos. Nepaisant savitos Starko pozicijos aiškinant idėjų ir jų socialinio konteksto santykį, jis ko gero artimesnis Šelerui, negu Manheimui.

Vėlgi akivaizdu, jog neketinome pateikti adekvačios istorinės žinojimo sociologijos apžvalgos. Dar daugiau, iki šiol nepalietėme kryptių, teoriniu požiūriu sietinų su žinojimo sociologija, nors jų šalininkai to ir nepripažino. Taigi apsiribojome tik tomis kryptimis, kurios susibūrė po „žinojimo sociologijos“ vėliava (ideologijos teoriją laikant tik jos dalimi). Visa tai labai aiškiai atskleidžia vieną faktą: žinojimo sociologų

empiriniame dėmesio centre beveik išimtinai vyravo idėjų sfera, t. y. teorinė mintis, išskyrus kai kuriuos nukrypimus į epistemologinę problematiką. Tai taikytina ir Starkui, kuris savo pagrindiniam žinojimo sociologijos darbui pridėjo paantraštę: „Esė, padedantis geriau suprasti idėjų istoriją“. Kitaip tariant, epistemologinius klausimus žinojimo sociologija aiškino teoriniu lygiu, o intelektualinės istorijos — empiriniu.

Vertėtų pabrėžti, jog nedarome jokių išlygų dėl šių dviejų klausimų grupių pagrįstumo ar svarbumo. Tačiau mūsų nuomone, tas faktas, kad jie iki šiol dominavo žinojimo sociologijoje kaip tik šia forma, neprisidėjo prie tolesnio disciplinos plėtojimo. Drįstume teigti, jog ši priežastis neleidžia visiškai suvokti teorinio žinojimo sociologijos reikšmingumo.

Paversti epistemologines sociologinio žinojimo pagrįstumo problemas žinojimo sociologijos dalimi būtų panašu į mėginimą stumti autobusą, kurį pats vairuoja. Žinoma, ji, kaip ir visos empirinės disciplinos, kaupiančios duomenis apie žmogiškojo mąstymo reliatyvumą ir determinuotumą, susiduria su epistemologinėmis problemomis, kurios liečia ją pačią, kaip ir bet kurią kitą mokslinę žinojimo sistemą. Jau esame kalbėję, kad šia prasme žinojimo sociologijos vaidmuo panašus į istorijos, psichologijos ir biologijos — prisimenant tik tris pačias svarbiausias empirines disciplinas, sukėlusias daugiausia sunkumų epistemologijai. Šių keblumų loginė struktūra iš esmės visais atvejais yra ta pati: kiek aš galiu pasikliauti, sakysime, savo atlikta amerikiečių vidurinėsios klasės papročių analize, žinodamas, kad mano vartojamos kategorijos yra sąlygotos istoriškai reliatyvių mąstymo formų, kad aš pats ir mano mąstymas determinuotas mano genų ir įgimto priešiško aplinkiniams — dar daugiau: aš pats priklausau amerikiečių viduriniajai klasei.

Visiškai nenorime nustumti šių problemų į šoną. Tačiau visi sutiksime, kad savaime šie klausimai nėra sociologijos kaip empirinės disciplinos dalis. Iš tikrųjų jie priklauso socialinių mokslų metodologijai, filosofijos sričiai, ir jau pats apibrėžimas visai atskiria juos nuo sociologijos. Žinojimo sociologija, kartu su kitais epistemologiniais empirinių mokslų „ramybės drumstėjais“, teikia problemas šiam metodologiniam tyrinėjimui, nes negali jų išspręsti savo atskaitos sistemoje.

Todėl eliminuojame iš žinojimo sociologijos epistemologines ir metodologines problemas, kurios rūpėjo jos kūrėjams. Dėl šios eliminacijos atsiribojame tiek nuo Šelerio, tiek ir nuo Manheimo koncepcijos, taip pat ir nuo vėlesnių žinojimo sociologų (būtent, nuo neopozityvistinės orientacijos), šioje srityje pripažinusių senąją jos sampratą. Savo veikale visus epistemologinius ir metodologinius klausimus apie sociologinės analizės pagrįstumą tiek pačioje žinojimo sociologijoje, tiek bet kurioje kitoje srityje griežtai išskyrėme. Žinojimo sociologiją mes laikome empirinės sociologijos dalimi. Žinoma, šiuo atveju mūsų tikslas yra teorinis, tačiau šis teorizavimas liečia empirinę discipliną ir konkrečias jos problemas, o ne filosofinį empirinės disciplinos pagrindų nagrinėjimą. Trumpai kalbant, kuriame sociologinę teoriją, o ne sociologijos metodologiją.

Tik vienoje mūsų traktato dalyje (tuojau pat po įvado) paliečiame klausimus, betarpiškai nesusijusius su sociologine teorija, tačiau tos prielastys mažai ką turi bendra su epistemologija ir bus paaiškintos vėliau.

Tačiau turime naujai apibrėžti ir empirinės žinojimo sociologijos tikslą, t. y. kaip teoriją, pajungtą empirinei sociologijos disciplinai. Kaip matėme, empirinės žinojimo sociologijos objektas buvo intelektualinė, arba idėjų, istorija. Vėlgi norėtume pabrėžti, kad tai iš tikrųjų labai svarbus sociologinio tyrinėjimo objektas. Dar daugiau: pripažįstame, kad ši sritis priklauso žinojimo sociologijai, nors patys siūlėme eliminuoti epistemologines (metodologines) problemas. Vis dėlto drįstume pareikšti, kad „idėjų“, o kartu ir specifinė ideologijos problema sudaro tik dalį žinojimo sociologijos probleminio lauko, ir net ne pagrindinę.

Žinojimo sociologija turi tirti viską, kas visuomenėje laikoma „žinojimu“. Tai konstatavus, iš karto paaiškėja, kad neteisingai pasirinkta intelektualinės istorijos tyrimo sfera, arba tiksliau, jei ji tampa svarbiausiu žinojimo sociologijos tyrinėjimo centru, vadinasi, neteisingai pasirinkta. Teorinė mintis, „idėjos“, *Weltanschauungen* nėra visuomenei tokie svarbūs dalykai, nors kiekviena visuomenė suponuoja šiuos reiškinius. Jie tėra dalis tos visumos, kuri laikoma „žinojimu“. Tik labai nedidelė žmonių grupė bet kurioje visuomenėje kuria teorijas, „idėjas“ ir *Weltanschauungen*. Tačiau kiekvienas savaip ar kitaip dalyvauja tame „žinojime“. Žodžiu, tik nedaugelis teoriškai interpretuoja pasaulį, tačiau vienokiamė ar kitokiamė pasaulyje gyvena visi. Apsiribojus vien teoriniu mąstymu, ne tik nepagrįstai susiaurinama žinojimo sociologija; ji yra ir nepakankama, nes netgi šio socialinio „žinojimo“ dalis, be bendros „žinojimo“ analizės, negali būti visiškai suprasta.

Natūrali teoretikų silpnybė — perdėtas teorinės minties svarbumo vertinimas visuomenėje ir istorijoje. Tuo labiau būtina ištaisyti šį intelektualinį nesusipratimą. Jokios teorinės tikrovės formuluotės: mokslinės, filosofinės ar net mitologinės, neišreiškia to, kas „tikra“ visuomenės nariams. Jei taip, vadinasi, pirmiausia žinojimo sociologija turi tirti tai, ką žmonės „žino“ kaip „tikrovę“ savo kasdieniniame, neteoriniame arba ikiteoriniame gyvenime. Kitaip tariant, pagrindiniu žinojimo sociologijos objektu turi būti sveiko proto lygio „žinojimas“, o ne „idėjos“. Kaip tik toks „žinojimas“ ir sudaro prasmių audinį, be kurio negalėtų egzistuoti jokia visuomenė.

Taigi žinojimo sociologija tiria socialinį tikrovės konstravimą. Šios tikrovės teorinės artikuliacijos analizė neabejotinai liks kaip tyrimo dalis, tačiau ne pati svarbiausioji. Tada turėtų būti aišku, kad eliminuodami epistemologines (metodologines) problemas, siūlome kardinalią žinojimo sociologijos redefiniciją, suvokiant ją žymiai plačiau negu iki šiolei.

Kyla klausimas: kokie teoriniai elementai turėtų papildyti žinojimo sociologiją, kad būtų įmanoma minėtoji redefinicija. Svarbiausią jos rei-

kalingumo insaitą (insight) randame filosofiniuose ir sociologiniuose Alfredo Šuco darbuose, kuriuose pagrindinis dėmesys skiriamas sveiko proto pasaulio struktūrai kasdieniniame gyvenime. Nors jis pats nedirbo žinojimo sociologijos srityje, tačiau aiškiai suvokė, kokias problemas ji turėtų analizuoti:

„Visos sveiko proto lygio mąstymo tipifikacijos yra neatskiriami konkretaus istorinio sociokultūrinio *Lebenswelt* elementai ir įsigali kaip savaime suprantami, socialiai aprobuoti dalykai. Be kita ko, jų struktūra sąlygoja žinojimo socialinį paskirstymą, reliatyvumą ir reikšmingumą konkrečios grupės konkrečiai socialinei aplinkai konkrečioje istorinėje situacijoje. *Tai — tikrosios reliatyvizmo, istorizmo ir vadinamosios žinojimo sociologijos problemos*“²².

Arba:

„Žinojimas yra socialiai paskirstytas, ir šio paskirstymo mechanizmas galėtų tapti sociologinės disciplinos objektu. Tiesa, turime vadinamąją žinojimo sociologiją. Tačiau ši disciplina klaidinančiu pavadinimu tik labai retomis išimtimis aiškino žinojimo socialinio paskirstymo problematiką vien tiesos ideologinio pagrindimo aspektu, jos priklausomybės nuo socialinių, ypač ekonominių, sąlygų, nuo švietimo bei mokslininkų socialinio vaidmens. Ne sociologai, o filosofai ir ekonomistai išskyrė kai kuriuos šios problemos teorinius aspektus iš daugelio kitų“²³.

Nors žinojimo socialiniam paskirstymui neskiriame tokio dėmesio kaip Šucas, tačiau sutinkame su „disciplinos klaidinančiu pavadinimu“ kritika ir pripažįstame perėmę pagrindinę jo idėją, kad turi būti redefinuotas žinojimo sociologijos tikslas. Tolesni mūsų samprotavimai daug kur paremti Šucu, ypač svarstant žinojimo pagrindus kasdieniame gyvenime ir dėstant svarbiausius savo teiginius.

Mūsų antropologinėms prielaidoms didelės įtakos turėjo Marksas, ypač ankstyvieji jo darbai, taip pat Helmuto Plesnerio, Arnoldo Geleno ir kitų antropologinės išvados apie žmogaus biologiją. Mūsų socialinės tikrovės prigimties samprata labai artima Diurkheimui ir jo prancūziškajai sociologijos mokyklai, nors modifikavome diurkheimiškąją visuomenės teoriją Markso dialektine perspektyva ir Vėberio pasiūlyta socialinės tikrovės subjektyvaus konstravimo idėja²⁴. Mūsų socialpsichologinėms prielaidoms, ypač svarbioms tiriant tikrovės internalizaciją, didžiulės įtakos turėjo Džordžas Herbertas Mydas ir tie jo darbai, kuriuos pratęsė simbolinė-interakcionistinė sociologijos mokykla²⁵. Išnašose nurodysime, kaip šias sudedamąsias dalis panaudojome savo teorijoje. Gerai suprantame, kad visos panaudotos idėjos negali tiksliai išreikšti pradinių įvairių socialinės teorijos krypčių intencijų. Beje, jau minėjome, kad mūsų tikslas — ne aiškinamasis ir ne sintezė vardan sintezės. Taip pat suvokiame, kad vietomis iškraipome kai kuriuos mąstytojų teiginius, įterpdami juos į tokią konstrukciją, su kuria jie galbūt visiškai nesutiktų.

Pasiteisindami galėtume pasakyti, kad istorinis dėkingumas nėra mokslinė dorybė. Čia galėtume pacituoti kai kurias Talkoto Parsonso pastabas (rimtai abejodami jo teorija ir visiškai pritardami bendrajai intencijai):

„Nustatyti ir konstatuoti tai, ką autorius manė ar pasakė apie tiriamus dalykus, nėra tiesioginis analizės tikslas. Ne jos tikslas tyrinėti kiekvieną „teorijų“ teiginį su nuorodomis ir pagrindžiant šiuolaikinio sociologinio ar kito artimo teorinio žinojimo kontekstu. <...> Tai — socialinės teorijos, o ne teorijų analizė. Jos reikšmė ne atskiruose teiginiuose, kuriuos randame įvairiuose mokslo darbuose, bet *vientisoje* teorinio mąstymo struktūroje“²⁶.

Taigi mūsų tikslas — sisteminis teorinis protavimas.

Tikriausiai akivaizdu, kad mūsų siūloma redefinicija perkeltų žinojimo sociologiją iš periferijos į patį sociologinės teorijos centrą. Skaitytos jas gali būti tikras, kad mums nesvarbu, ar bus išsaugotas pats terminas — „žinojimo sociologija“. Veikiau, mūsų sociologinės teorijos samprata pastūmėjo į žinojimo sociologiją ir nulėmė jos problemų bei tikslų redefinicijos būdą. Pasirinktą kelią geriausiai nusakytume dviem žymiausiomis ir įtakingiausiomis sociologijos „žygio rikiuotėmis“.

Viena iš jų pateikta Diurkheimo „*Sociologinio metodo taisyklėse*“, kita — Vėberio veikale „*Ūkis ir visuomenė*“. Diurkheimas teigia: „Pirmoji ir pagrindinė taisyklė: *aiškinkite socialinius faktus kaip daiktus*“²⁷. O Vėberis pažymi: „Tiek dabartinei sociologijai, tiek istorijai pažinimo objektas yra subjektyvus veiksmo prasmės kompleksas“²⁸. Šie du teiginiai neprieštarauja vienas kitam. Iš tikrųjų visuomenė turi objektyvų faktiškumą. Iš tikrųjų ją sukuria veikla, turinti subjektyvią prasmę. Beje, Diurkheimas gerai suvokė pirmąją visuomenės savybę, o Vėberis — antrąją. Toks dualistinis visuomenės pobūdis (objektyvaus faktiškumo ir subjektyvios prasmės aspektais) paverčia ją „tikrove *sui generis*“ — tai dar viena svarbi Diurkheimo sąvoka. Pagrindinis sociologinės teorijos klausimas: kaip subjektyvios prasmės *tampa* objektyviu faktiškumu? Kalbant jau minėtų teorinių pozicijų sąvokomis: kaip žmogiškoji veikla sukuria daiktų pasaulį? Kitaip tariant, adekvatus visuomenės „*sui generis* tikrovės“ supratimas reikalauja tirti būdą, kuriuo sukonstruojama ši tikrovė. Mes tvirtiname, kad toks tyrimas yra žinojimo sociologijos tikslas.

PASTABOS

¹ Plg. Max Scheler, *Die Wissensformen und die Gesellschaft* (Bern, Francke, 1960). Šis straipsnių rinkinys, pirmą kartą išleistas 1926 metais, pateikia pagrindinę žinojimo sociologijos formuluotę straipsnyje „Probleme einer Soziologie des Wissens“, kuris pasirodė metais anksčiau.

² Plg. Wilhelm Windelband and Heinz Heimsoeth, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie* (Tübingen, Mohr, 1950), pp. 605 ff.

³ Plg. *Albert Salomon*, In Praise of Enlightenment (New York, Meridian Books, 1963); *Hans Barth*, Wahrheit und Ideologie (Zurich, Manesse, 1945); *Werner Stark*, The Sociology of Knowledge (Chicago, Free Press of Glencoe, 1958), pp. 46 ff.; *Kurt Lenk* (ed.), Ideologie (Neuwied/Rhein, Luchterhand, 1961), pp. 13 ff.

⁴ *Pensees v. 294.*

⁵ Plg. *Karl Marx*, Die Frühschriften (Stuttgart, Kröner, 1953), „1844 m. ekonominius-filosofinius rankraščius“ surasite 225 p.

⁶ Apie Markso *Unterbau-Ueberbau* schemą žr. *Karl Kautsky*, „Verhältnis von Unterbau und Ueberbau“, *Iring Fetscher* (ed.), Der Marxismus (Munich, Piper, 1962) pp. 160 ff.; *Antonio Labriola*, „Die Vermittlung zwischen Basis und Ueberbau“, *ibid.*, pp. 167 ff.; *Jean-Yves Calvez*, La pensee de Karl Marx (Paris, Editions de Seuil, 1956), pp. 424 ff. Pati svarbiausia problemos reformuluotė XX amžiuje pateikta *Georgo Lukačo* veikale „Geschichte und Klassenbewusstsein“ (Berlin, 1923), kuris šiandien labiau prieinamas prancūzų kalba „Histoire et conscience de classe“ (Paris, Editions de Minuit, 1960). Lukačo pateikta Markso dialektikos samprata yra, tuo labiau reikšminga, kad ji suformuluota beveik dešimtmečiu anksčiau, negu buvo atrasti „1844 m. ekonominiai-filosofiniai rankraščiai“.

⁷ Patys svarbiausi Nyčės žinojimo sociologijos darbai „Apie moralės genealogiją“ ir „Valia valdyti“. Antriniai šaltiniai: *Walter A. Kaufmann*, Nietzsche (New York, Meridian Books, 1956); *Karl Löwith*, From Hegel to Nietzsche (angliškas vertimas — New York, Holt, Rinehart and Winston, 1964).

⁸ Vienas įdomiausių ir ankstyviausių Nyčės idėjų pritaikymas žinojimo sociologijoje — *Allred Seidel*, Bewusstsein als Verhängnis (Bonn, Cohen; 1927). Zedelis, mokėsis pas Vėberį, mėgino suderinti Nyčės ir Froido teorijas su radikalia sociologine sąmonės kritika.

⁹ Vienas sugestyviausių istorizmo ir sociologijos santykio aiškinimų pateiktas *Carlo Antoni*, Dallo storicismo alla sociologia (Florence, 1940). Taip pat žr. *H. Stuart Hughes*, Consciousness and Society (New York, Knopf, 1958), pp. 183 ff. Mūsų aptariamiems dalykams svarbiausias *Vilhelmo Diltejaus* darbas: „Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften“ (Stuttgart, Teubner, 1956).

¹⁰ Gera Šelerio žinojimo sociologijos koncepcijos analizė pateikta *Hans-Joachim Lieber*, Wissen und Gesellschaft (Tübingen, Niemeyer, 1952), pp. 55 ff. Žr. taip pat *Stark*, op. cit., passim.

¹¹ Vokiečių sociologijos bendroji raida šiuo laikotarpiu išdėstyta *Raymond Aron*, La sociologie allemande contemporaine (Paris, Presses Universitaires de France, 1950). Apie svarbius to meto įnašus į žinojimo sociologiją žr. *Siegfried Landshut*, Kritik der Soziologie (Münich, 1929); *Hans Freyer*, Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft (Leipzig, 1930); *Ernst Grunwald*, Das Problem der Soziologie des Wissens (Vienna, 1934); *Alexander von Schelling*, Max Webers Wissenschaftslehre (Tübingen, 1934). Šis iki šiol pats reikšmingiausias darbas apie Vėberio metodologiją turi būti vertinamas žinojimo sociologijos kritikos fone, kuri tuo metu daugiausiai lietė Šelerio ir Manheimo formuluotes.

¹² *Karl Mannheim*, Ideology and Utopia (London, Routledge and Kegan Paul, 1936); Essays on the Sociology of Knowledge (New York, Oxford University Press, 1952); Essays on Sociology and Social Psychology (New York, Oxford University Press, 1953); Essays on the Sociology of Culture (New York, Oxford University Press, 1956). Svarbiausių Manheimo žinojimo sociologijos veikalų kompendiumą sudarė ir vertingą įvadą parašė *Kurt Wolff*: *Karl Mannheim*, Wissenssoziologie (Neuwied/Rhein, Luchterhand, 1964). Kaip antraeiles Manheimo žinojimo sociologijos koncepcijos studijas žr.: *Jacques J. Maquet*, Sociologie de la connaissance (Louvain, Nauwelaerts, 1949); *Aron*, op. cit.; *Robert K. Merton*, Social Theory and Social Structure (Chicago, Free Press of Glencoe, 1957), pp. 489 ff.; *Stark*, op. cit.; *Lieber*, op. cit.

¹³ Šias dvi disciplinas formuluotes pasiūlė *Lieber*, op. cit.

¹⁴ Plg. *Merton*, op. cit., pp. 439 ff.

¹⁵ Plg. *Talcott Parsons*, An Approach to the Sociology of Knowledge — Transactions of the Fourth World Congress of Sociology (Louvain, International Sociological Association, 1959), Vol. IV, pp. 25 ff.; „Culture and the Social System“, in *Parsons et al.* (eds.), Theories of Society (New York, Free Press; 1961), vol. II, pp. 963 ff.

¹⁶ Plg. *Talcott Parsons*, *The Social System* (Glencoe, I 11, Free Press, 1951), pp. 326 ff.

¹⁷ Plg. *C. Wright Mills*, *Power, Politics and People* (New York, Ballantine Books, 1963), pp. 453 ff.

¹⁸ Plg. *Theodor Geiger*, *Ideologie und Wahrheit* (Stuttgart, Humboldt, 1953); *Arbeiten zur Soziologie* (Neuwied/Rhein, Luchterhand, 1962), pp. 412 ff.

¹⁹ Plg. *Ernst Topitsch*, *Von Ursprung und Ende der Metaphysik* (Vienna, Springer, 1958); *Sozialphilosophie zwischen Ideologie und Wissenschaft* (Neuwied/Rhein, Luchterhand, 1961). Didelės įtakos Topičo pažūioms turėjo Kelseno teisinio pozityvizmo mokykla. Apie jos reikšmę žinojimo sociologijai žr.: *Hans Kelsen*, *Aufsätze zur Ideologiekritik* (Neuwied/Rhein, Luchterhand, 1964).

²⁰ Plg. *Daniel Bell*, *The End of Ideology* (New York, Free Press of Glencoe, 1960); *Kurt Lenk* (ed.), *Ideologie*; *Norman Birnbaum* (ed.), *The Sociological Study of Ideology* (Oxford, Blackwell, 1962).

²¹ Plg. *Stark*, op. cit.

²² *Allred Schutz*, *Collected Papers*, vol. 1 (The Hague, Nijhoff, 1962), p. 149. Mūsų kursyvas.

²³ *Ibid.*, Vol. II (1964), p. 121.

²⁴ Apie Diurkheimo sociologinės mokyklos reikšmę žinojimo sociologijai žr.: *Gerard L. Degre*, *Society and Ideology* (New York, Columbia University Bookstore, 1943), pp. 54 ff.; *Merton*, op. cit.; *Georges Gurvitch*, *Problemes de la sociologie de la connaissance — Traite de sociologie* (Paris, Presses Universitaires de France, 1960), Vol. II, pp. 103 ff.

²⁵ Simboliniame interakcionizme artimiausia pozicija žinojimo sociologijos problematikai, mūsų žiniomis, gali būti rasta: Tamotsu Shibusani, „Reference Groups and Social Control“, *Arnold Rose* (ed.), *Human Behavior and Social Processes* (Boston, Houghton Mifflin, 1962), pp. 128 ff. Simbolinio interakcionizmo šalininkų nesugebėjimas įžvelgti ryšio tarp Mydo socialinės psichologijos ir žinojimo sociologijos aiškintinas ribotu žinojimo sociologijos „prasismelkimu“ Amerikoje, tačiau žymiai svarbesnė priežastis, kad nei Mydas, nei vėlesni jo sekėjai nesukūrė pakankamai aiškios socialinės struktūros sampratos. Kaip tik todėl, mūsų nuomone, Mydo ir Diurkheimo požiūrių integracija yra tokia svarbi. Jei dalies amerikiečių socialinių psichologų abejingumas žinojimo sociologijai sutrukdė susieti savo perspektyvas su makrosociologine teorija, tai lygiąi taip pat visiškai Mydo teorijos nežinojimas Europoje yra rimtas šiuolaikinės neomarksistinės socialinės minties teorinis trūkumas. Gana ironiškas tas faktas, kad pastarųjų metų teoretikai neomarksistai ieškojo sąjungos su froidistine psichologija (iš esmės nesuderinama su antropologinėmis marksizmo prielaidomis), visiškai ignoruodami Mydo teoriją, nors jos atskleidžiama individo ir visuomenės santykių dialektika žymiai palankesnė jų pozicijai. Nesenas šios ironijos pavyzdys *Georges Lapassade*, *L'entrée dans la vie* (Paris, Editions de Minuit, 1963). Ši visais atžvilgiais sugestyvi knyga kiekvienu puslapiu tiesiog prašyte prašosi Mydo argumentacijos. Ta pati ironija, nors intelektualinis kontekstas skirtingas, išryškėja šiuolaikinės amerikiečių pastangose suartinti marksizmą ir froidizmą. Iš europiečių sociologų, kurie glaudžiai ir sėkmingai rėmėsi Mydu bei jo tradicija, kuriant sociologinę teoriją, galima paminėti Friedrich Tenbruck. Žr. jo darbą „Geschichte und Gesellschaft“ (Habilitationsschrift, University of Freiburg), kuris netrukus pasirodys, ypač skyrių „Realität“. Tenbrukas analizuoja socialinę tikrovės prigimtį ir socialinius-struktūrinius jos išsaugojimo pagrindus skirtingame sisteminiame kontekste, tačiau jo pozicija, vertinant Mydo problematiką, labai artima mums.

²⁶ *Talcott Parsons*, *The Structure of Social Action* (Chicago, Free Press, 1950), p. 14.

²⁷ *Emile Durkheim*, *The Rules of Sociological Method* (Chicago, Free Press, 1950), p. 14.

²⁸ *Max Weber*, *The Theory of Social and Economic Organization* (New York, Oxford University Press, 1947), p. 101.